

IV. ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКИ УСЛОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Друштвена димензија одрживости темељи се на премиси да једнакост и разумевање међузависности људи унутар заједнице представљају основни предуслов прихватљивог квалитета живота, што је у суштини први циљ развоја.

Да би развој био дугорочно одржив, богатство, ресурси и могућности морају се расподелити тако да сви грађани могу да уживају основне стандарде безбедности, људских права и социјалних привилегија као што су храна, здравље, образовање, становање и могућности за развој своје личности. Друштвена једнакост значи осигурати образовање свим људима и омогућити им да својим радом допринесу напретку друштва. Повезаности унутар друштва су такве да свака друштвена неједнакост утиче на његову стабилност. Међусобне повезаности у друштву такође утичу на то да се прихвати чињеница да животни стандард у друштву веома зависи од величине популације и њене способности да своје потребе усклади с планетарним ресурсима животне средине и постојећом инфраструктуром.

Да би се друштвена компонента одрживог развоја остварила, неопходно је водити рачуна о:

- заштити и развоју нових друштвених вредности и увећању друштвеног капитала;
- једнаким правима, једнакости и сигурности пред законом за све, са посебном пажњом на једнака права жена и мушкараца, деце, младих, маргинализованих група, заштити националних мањина и поштовању основних људских права;
- обезбеђењу и промоцији свеобухватне заштите здравља и безбедности људи;
- квалитетном образовању којим се стварају услови за индивидуални развој и очување идентитета;
- солидарности унутар и између генерација, као и солидарности према маргинализованим групама, сиромашнима и обесправљенима.

1. Друштвене вредности, квалитет живота и друштвено благостање

Друштвено благостање у контексту Стратегије подразумева оне аспекте живота људи око којих постоји свеобухватно сагласје у друштву да представљају најзначајније предуслове за лични осећај среће, квалитета живота и добробити појединца. Квалитет живота, премда у основи представља субјективан осећај задовољства сопственим начином живота појединца, на ширем плану може се дефинисати као однос између појединца и његовог животног окружења – физичког, здравственог, друштвеног и економског.

Достизање жељеног нивоа друштвеног благостања у Републици Србији зависи у првом реду од усвајања одрживих животних стилова у друштву, вредносних оријентација и повећања социјалног капитала, од друштвеног и културног идентитета, као и од достигнутог економског развоја.

Одрживост подразумева животни стил сваког појединца у друштву који је: еколошки свестан, здрав, безбедан, солидаран, партиципативан и диференциран.

Ниво еколошке свести у Републици Србији је релативно низак. Просечан грађанин Републике Србије нема изграђен позитиван став према потреби да се делује како би се смањило загађење, рационално користила енергија и променио однос према необновљивим ресурсима. Многи грађани Републике Србије имају здравствено ризичне навике (пушење, конзумација алкохола и психоактивних супстанци) које средина често толерише по традиционалним обрасцима понашања. Према подацима из анкете о здрављу становништва која је спроведена 2000. године пушио је скоро сваки други мушкарац (48 %) и свака трећа жена (33,6 %), док у млађим групама има више пушача. Исто истраживање показало је да половина студената у Републици Србији пуши, док међу петнаестогодишњацима 27 % пуши свакодневно. Укупна преваленца пушења међу адолесцентима, према анкети из 2000. године, износи 69,8 %. Истраживањем које је спроведено међу младима 2003. године утврђено је да има 51 % пушача, а највећи број младих почиње да пуши у својој 15. години. Анкета из 2000. године указује на то да скоро половина одраслог становништва конзумира алкохол, а 3,3 % то чини свакодневно (6,6 % мушкараца и 0,3 % жена). Према истом извору, преваленца употребе алкохола међу адолесцентима (повремено конзумирање алкохола) износи 32,8 %. Злоупотреба наркотика и психоактивних супстанци постаје све раширенија појава међу младима. Почиње се са марихуаном у веома раном узрасту (око тринаесте године). Марихуана је најраширеније коришћена дрога – проба је око трећине младих. Преваленца употребе дрога међу адолесцентима (редовна употреба дрога), према подацима анкете из 2000. године, износи 1,8 %. Подаци истраживања из јуна 2006. године говоре да је 11 % грађана пробало дрогу, 3,7 % ју је користило у последњих 12 месеци, док је 19,2 % млађе популације (од 15. до 34. године) користило дрогу, а међу њима 7,4 % у последњих 12 месеци. Преовладава употреба марихуане, али расте и злоупотреба амфетамина, кокаина и екстазија.

У порасту су поједини облици насиља (насиље у породици, насиље међу вршњацима, насиље према животињама), а прати их толеранција према различитим облицима вербалног и невербалног агресивног и насилног понашања. Подаци о учесталости породичног насиља из 2001. године алармантни су: међу анкетираним женама 30,6 % изјавило је да је претрпело физичко насиље, 46,1 % да трпело је психичко насиље, док је 8,7 % навело да је било сексуално злостављано. Претпоставља се да је тзв. „тамна бројка насиља” већа. Насиље међу вршњацима такође је веома распрострањено: 65 % ученика основних школа нашло се барем једном у последња три месеца у улози жртве насиља, 24 % више пута је доживело насиље у истом периоду, а 28 % је учествовало на неки начин у насиљу. Према истраживању које је спроведено међу младима, скоро четвртина (24 %) младића се потукло у последњих годину дана, а то је учинило и 4 % девојака.

Постоји социјална дистанца према припадницима других националних, етничких или верских заједница и приметан је њен пораст међу младима. Етноцентризам постоји, као и опасност од његове радикализације. Око 20 % грађана Републике Србије спремно је да прихвати етноцентричке ставове којима се изражава неповерење у друге и властита супериорност. Највећи етноцентризам испољавају они који изјављују да су религиозни и да прихватају у потпуности учење своје цркве, а категорије становништва с вишим и високим образовањем показују знатно мањи етноцентризам. Иако етноцентризам младих опада са

узрасном, највећи се испољава у узрасту од 20. до 23. године. С обзиром на то да се најмлађа група у ставовима према националним мањинама више не издваја од осталих старосних група (раније је била толерантнија од старије популације), то се може протумачити као радикализација ставова младих.

Култура партиципације у друштву није довољно заступљена: мали проценат грађана учествује активно у раду политичких странака, удружења и интересних организација грађана, а тај проценат је мањи међу младима. Могућности младих да остваре своје потребе за самоутврђеним индивидуализованим животним стилевима мале су због знатних структуралних ограничења.

Друштвене вредности представљају симболички оквир индивидуалних и групних акција које на макро нивоу попримају форму одређених развојних или стагнацијских процеса. На плану друштвених вредности, у Републици Србији у овом тренутку доминирају два проблема. Један је у превеликим разликама унутар политичке и економске елите у погледу нормативног оквира новог друштвеног поретка, што омогућује истовремено постојање три модела друштвене репродукције: командног, тржишног и дивљег (неформалног). То само још више отежава процес кроз који су прошле све транзиционе земље, а то је усаглашавање вредносних образаца становништва с преовлађујућим нормативним оквиром. У Републици Србији таква неусаглашеност постоји и на макро нивоу и на нивоу већих друштвених класа. Други проблем је у чињеници да отприлике подједнак проценат људи у Републици Србији сматра да би заштити животне средине требало дати предност, чак и по цену споријег економског развоја и повећања незапослености, односно да би економски развој и отварање нових радних места морали да имају првенство, чак и по цену извесног загађивања животне средине. Дакле, Република Србија се суочава с два задатка: први је да отклони интерне нормативно-вредносне противречности које ометају успостављање стабилне друштвене форме, а други је да избегне такве противречности на глобалном нивоу и да се уклопи у светски тренд одрживог развоја. Наслеђене економске тешкоће и сиромаштво које још постоји у Републици Србији утичу на то да су распрострањени материјалистички циљеви и осећај несигурности и излагање ризику. Посебно се истиче да је сеоско становништво отуђено од природних ресурса у свом окружењу, што је парадоксално и у огромном проценту последица израженог сиромаштва, које је у Републици Србији првенствено рурални феномен.

Социјални капитал као основа обнављања шире друштвене заједнице, у Републици Србији је слабо развијен. Грађани су веома неповерљиви према другим људима, али и према институцијама. Више се верује традиционалним него модерним институцијама. С друге стране, од 2000. године приметан је тренд променљивог интензитета који води ка стабилизацији демократског, тржишног друштва и интеграцији у европске и светске институције. Осим тога, упадљиво више је присутна реторика толеранције према мањинским и угроженим групама, а њихова права су све чешће утврђена посебним законским решењима.

Поред наведених ризика, достизање жељеног друштвеног благостања у Републици Србији отежавају и различити безбедоносни ризици. То је посебно актуелно откако је под утицајем савремених безбедносних изазова и претњи (међуетнички сукоби и ривалитети, организовани криминал, угрожавање животне средине итд.) концепт безбедности померен с националне безбедности и

безбедности држава на безбедност појединца и друштвених група који су као референтни објекти безбедности примарно угрожени. Безбедност више није само питање територијалног интегритета и суверенитета држава, већ и „слобода од страха” од криминала и других претњи (социјалних, економских) које погађају појединца и друштвене групе у немоћи државних или друштвених колективитета да им пруже ефикасну заштиту. Отуда се безбедност све више одређује у пресеку способности државе да својим механизмима заштити права и слободе појединца и друштвених група од претњи које су према њима усмерене. Питање друштвене безбедности или сигурности у правом смислу пре је питање одрживости социјалних ентитета с различитим идентитетом који снажније креира понашање неке друштвене групе, односно појединца у њој него границе државне територије. Када су у питању кризне ситуације које погађају Републику Србију, организационе и кадровске слабости на националном нивоу пресликавају се на локалну ситуацију. Без обзира на прихваћену политику децентрализације, не постоје ефективни планови приправности на несреће нити је утврђена одговорност надлежних субјеката локалне заједнице. Очекује се да ће се негативан тренд настанка и последица кризних ситуација наставити с повећањем рањивости становништва и инфраструктуре услед урбанизације, привредног и друштвеног развоја у угроженим подручјима.

Основни конституенси српског друштва у историјски веома кратком периоду били су више пута довођени у питање, па је јасно и да је колективни и идентитет грађана Републике Србије претрпео дубоке фрустрације. Република Србија је као и сва модерна друштва изнутра плурализована по више основа и њени грађани припадају различитим групама. Поред родног, ту је још и етнички идентитет који уз културни, религијски и регионални идентитет, представља основу плурализације идентитета у свим савременим друштвима. Томе треба додати и професионални идентитет будући да он – као и све остале идентитетске припадности – представља основу за повезивање појединца и групе која се остварује кроз припадање професионалним (сталешким) организацијама. Оне пак представљају једну од најважнијих основа за развој цивилног друштва. Најзад, ту је и један шири идентитетски оквир чији развој припада будућности коју покрива европски идентитет. Превелико ослањање на колективне идентитете, и то у првом реду оне етничке, носи опасност ексклузивизма који се испољава као етноцентризам који, уз потцењивање других, у први план ставља припаднике своје етничке групе или нације. То доводи у питање не само функционисање, већ и само постојање сложених заједница које чине припадници више нација или етничких група. Последњих година развијен је концепт културног диверзитета, или културне разноликости који насупрот ексклузивном схватању свог идентитета ставља димензију његове инклузивности, односно отворености према идентитетима других. Тако схваћен концепт треба даље неговати и уграђивати у конкретне програме, пре свега у програме развоја културе у Републици Србији.

Културни идентитет треба схватити као скуп релативно трајних идентификатора, а не као кохерентну и стабилну целину. Национална религија тако постаје делом културне мапе која представља консензуалну слику друштва, дакле ону о којој постоји општа сагласност. Медији је примају к знању и публикују у првом реду вести (и коментара) које се уклапају у ту мапу, док се информације које

доводе у питање консензуалност културне мапе прећуткују, маргинализују или тумаче тако да могу да се уклопе у унапред дату значењску матрицу и максимално смање или чак елиминишу неслагање. Мало је вероватно, на пример, да ће хуманитарна акција неке религијске заједнице (осим Српске православне цркве) добити одговарајуће место у медијима јер се таква акција не уклапа у негативни стереотип о сектама који је већ успостављен.

Средства масовног комуницирања су веома значајна за обликовање, афирмацију и одржање друштвеног и културног идентитета. То је показано током деведесетих година XX века, када су државни електронски медији били систематски коришћени као промотери националистичке политике. Након 2000. године њихова улога је умногоме измењена. Резултат приватизовања електронских медија које је у току – на шта обавезује Закон о јавном информисању Републике Србије („Службени гласник РС”, бр. 43/03 и 61/05) – јесте профитна оријентација и маргинализација програмских садржаја који припадају култури, колико оној савременој толико и културном наслеђу. Утолико је значајнија улога јавног радиодифузног сервиса чији је начин финансирања (претплата и зарада од реклама) и програмски спектар: два национална ТВ и два радио канала и покрајински ТВ и радио канал у Аутономној Покрајини Војводини (у даљем тексту: АП Војводина) иницијално обликован тако да има позитивну идентитетску функцију како у односу на национални идентитет, тако и на идентитете националних мањина.

Табела 1. Структура HDI у Републици Србији.

	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.
Просечно трајање живота	71,4	72,1	72,5	72,4	72,4
Стопа писмености	96,5	96,5	96,5	96,5	96,5
Комбиновани <i>ratio</i> уписа (%)*	78	77	80	79,5	82,6
БДП по куповној моћи	3.833	4.040	4.760	6.305	7.640
Индекс очекиваног трајања живота	0,77	0,79	0,79	0,79	0,79
Индекс едукације	0,90	0,90	0,91	0,91	0,92
БДП	0,61	0,62	0,64	0,69	0,72
HDI	0,762	0,768	0,782	0,797	0,811
HDI ранг у свету	70	75	65	59	–

* (PPP USD, per capita)

Извор: Републички завод за развој (2005)

Коначно, друштвено благостање у Републици Србији у директној је вези с показатељима економског развоја. Иако је уобичајено у глобалним оквирима да се динамичан привредни раст директно супротставља достизању одрживости, услови у којима се развијала привреда Републике Србије у претходном периоду имплицитно налажу стратешку усмереност Републике Србије ка настављању политике убрзаног привредног раста. Просечна стопа раста од 5,2 % од 2000. до

2006. године сврстава Републику Србију у групу земаља Европе која се најбрже развија и омогућава земљи да за 13,5 година удвостручи просечни животни стандард на реалним основама, дакле без утицаја инфлације. Међутим, и даље постоји низ значајних економско-социјалних проблема (инфлација, висока стопа и раст незапослености, висок спољни дуг, висок трговински дефицит и дефицит текућег рачуна, прецењен динар, контрола цена, успорена приватизација јавних и комуналних предузећа, одлагање реституције, одлагање ликвидације фирми у стечају у којима је запослено око пола милиона људи, толерисање монопола, висок ниво корупције итд).

Стратешки циљеви у области достизања друштвеног благостања у Републици Србији обухватају:

- 1) стварање повољнијих економских услова на макро нивоу кроз повећање стопе раста, удела улагања у БДП и *greenfield* улагања;
- 2) промоцију и развој одрживих животних стилова;
- 3) промовисање вредности базираних на политичком либерализму, грађанској партиципативности, тржишној привреди и социјалној правди као доминантних у јавности и политичком животу;
- 4) подизање нивоа општег поверења грађана на 40 % и постизање натполовичног поверења грађана у већину модерних институција;
- 5) формулисање политике идентитета као дела дугорочне стратегије развоја културе;
- 6) увећање културног капитала очувањем, афирмацијом и презентовањем културне баштине Републике Србије;
- 7) развој политике управљања ризицима на нивоу Републике Србије.

Приоритет у стварању услова за постепен прелазак ка одрживим животним стилима у Републици Србији јесте решавање неповољног социо-економског положаја младих, који су данашњи и будући носиоци одрживог развоја. Свеобухватан, операционализован и координисан програм заснован на Националној стратегији за младе (усвојила Влада 9. маја 2008. године) мора да обухвати и подизање свести и промоцију животних стилова за одрживи развој.

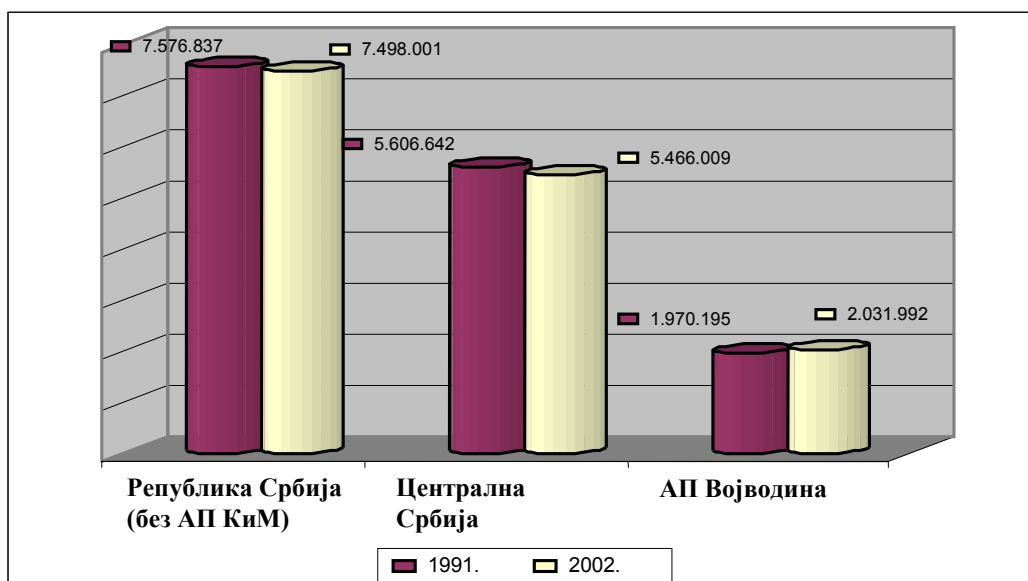
У повећању социјалног капитала и достизања друштвених вредности које карактеришу савремена демократска друштва приоритет је постизање преовлађујуће друштвене сагласности око основних елемената праваца друштвеног и економског развоја и интеграција у европске и глобалне институције. Неопходно је усагласити видљиву и формализовану сагласност свих водећих политичких странака, удружења и социјалних актера у утврђивању конкретних националних циљева одрживог развоја и стварању механизма праћења, оцењивања, поновног утврђивања и усклађивања са Стратегијом одрживог развоја ЕУ. Такође, неопходно је постићи сагласност водећих политичких странака око основних елемената пожељног друштвеног уређења (политички либерализам, грађанска партиципативност, тржишна привреда, социјална правда) и вредносне опредељености већине активног становништва ка таквом нормативном оквиру.

Приоритет Републике Србије у погледу афирмације друштвеног и културног идентитета јесте стварање и неговање концепта културне различитости схваћене као европска димензија идентитета, која полазећи од локалног и регионалног укључује и национално, али се не задржава у његовим оквирима.

Приоритет у економском развоју је снажан привредни раст уз привлачење страних директних инвестиција, побољшавање пословног окружења у Републици Србији, односно повећање економских слобода (потпуна заштита својине, укључујући интелектуалну својину, слободу уговора, ослобађање унутрашњег тржишта од државне контроле, приватизацију, денационализацију, снижавање царина и ванцаринских баријера, ниску државну потрошњу, ниске порезе, умерену регулацију, уклањање административних баријера за отпочињање, вођење и окончање бизниса, ослобађање капиталних и текућих трансакција, слободно формирање девизног курса и сузбијање неекономских ренти, корупције, сиве економије и пореске евазије). У домену регулаторних мера треба стимулисати мере које се односе на даље снижавање државне потрошње, давање приоритета убрзаном економском развоју и економски мотивисаном запошљавању, регулативном и политичком изједначавању предузетника и осталих запослених, унија послодаваца и синдиката. Такође у домену регулаторних мера треба стимулисати даље снижавање државне потрошње, давање приоритета убрзаном економском развоју и повећању запослености, заштити интереса послодаваца и права запослених, развоју и јачању социјалног дијалога на свим нивоима.

2. Популациона политика

Феномен недовољног рађања је данас централни проблем у демографском развоју Републике Србије. Карактерише га мањи број живорођених него што је потребно за просто обнављање становништва. Становништво се од 1991. до 2002. године смањило за 78.800 или по просечној годишњој стопи од -1,0 ‰. Смањење броја становника регистровано је такође први пут и у централној Србији. Становништво се смањило за 140.600 или по стопи од - 2,3 ‰ годишње. У АП Војводини је забележен пораст становништва супротно претходном међупописном периоду (1981–1991), када је забележено његово смањење. Популација АП Војводине повећала се за 61.800 или по стопи од 3,1 на 1.000 становника годишње.

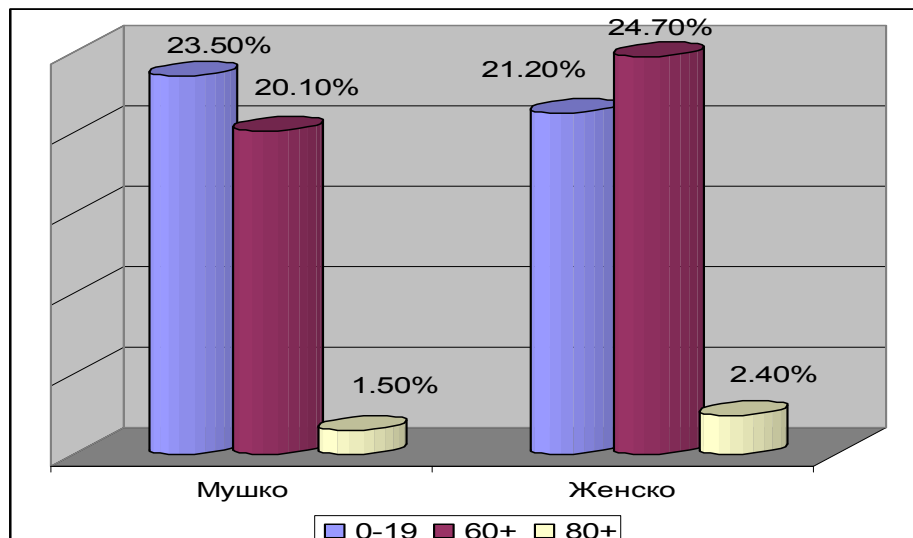

Извор: Становништво 1–4 (2004 : 160).

Слика 7. Становништво Републике Србије (без АП КиМ) 1991. и 2002. године.

Размера депопулације очита је на општинском нивоу. Од укупно 161 општине у време пописа 2002. године, само четвртина општина (40) имала је позитивну стопу раста своје популације. Међу њима највише је општина (32) са умереном годишњом стопом раста, до 10 %. Највећа стопа раста забележена је у општини Нова Пазова (17,2 %). Од општина у којима је смањен број становника од 1991. до 2002. године, највише је оних са стопом до - 10,1 % (57 % од укупног броја општина), док су остале (с једним изузетком) имале стопу од - 20,1% до - 10,0 %. Број становника је највише смањен у општини Црна Трава, чије се становништво смањивало по стопи од - 34,8 % годишње.

Природни прираштај је у централној Србији и АП Војводини непрестано опадао, како у апсолутном тако и у релативном износу. Насупрот томе, у Аутономној Покрајини Косову и Метохији (у даљем тексту: АП КиМ) природни прираштај је био у сталном порасту, а стопа је расла све до прве половине седамдесетих, а после почиње да опада. Ниске репродуктивне норме већине становништва достигле су критичне вредности и изазвале отворену депопулацију и убрзано демографско старење. Пресудан утицај на природни прираштај имао је наталитет. У 2004. години стопа укупног фертилитета била је 1,57 живорођене деце по једној жени, а нето стопа репродукције била је 0,74.

Извор: Демографска статистика 2002, 2003, Саопштење бр. 306/2005.

Слика 8. Становништво Републике Србије по полу и великим старосним групама (2002).

Промене у укупном становништву Републике Србије од 1991. до 2002. године резултат су и великих насилних миграција током деведесетих, што у постојећим условима може да представља знатну препреку у одрживом развоју. Практично, миграциона компонента је највише допринела ублажавању депопулације Републике Србије у последњој деценији XX века. Утицај миграције очит је и у великим целинама Републике Србије, али с различитим ефектима на њихову укупну бројност. У централној Србији је природну депопулацију (на ниво - 89.100 од 1991. до 2002) појачала негативна вредност резултата миграције у износу од 51.500. У АП Војводини је позитиван миграциони салдо од 144.400 хиљаде неутралисао негативне вредности природног прираштаја (82.600 хиљада за цео период), па чак утицао и на пораст броја становника. Отуда је на бројно стање становништва Републике Србије у време пописа 2002. године огроман утицај имао прилив великог броја избеглица (5,1 % од укупног становништва Републике Србије, без АП КиМ).

Становништво Републике Србије (без АП КиМ) према свим обележјима може се сврстати у групу изразито старих популација. Удео младих је низак и опада, док је удео старих висок и стално расте. На попису становништва 2002. године пописано је 1.177.000 лица млађих од 15 година, док је старих (65 и више година) било укупно 1.241.000. То је уједно и први пут у Републици Србији да је забележен већи број старих него младих. Ситуација је другачија у неким етничким групама (Роми, Албанци на југу) и међу насилним мигрантима (избеглице, расељена лица) који имају знатно млађе становништво.

Ако се као индикатор демографске старости посматра вредност медијалне старости, становништво Републике Србије (без АП КиМ) спадало је са старошћу од 40,7 година у време пописа 2002. у групу најстаријих популација на свету. Према подацима за 2000. годину, у свету су само четири земље (Јапан, Италија, Швајцарска и Немачка) имале медијалну старост становништва која је била већа од 40 година.

Старење и одлив становништва посебно угрожавају сеоска подручја Републике Србије, у којима се са смањењем радно способног становништва губи способност за одрживо управљање природним добрима и за њихово коришћење на готово 85 % државне територије. Коефицијент економске зависности у Републици Србији расте јер се број активних лица спорије повећавао од заједничког броја издржаваних лица и лица с личним приходом.

Стратешки циљеви популационе политике обухватају:

1) заустављање и/или успоравање неповољних демографских тенденција тако што ће се подстицати рађање и стварати услови за стабилизовање броја становника;

2) стварање одговарајуће политике рађања и брига о младима;

3) уважавање старења у свим аспектима политике развоја;

4) повећање очекиваног трајања живота и повећање броја година у добром здрављу;

5) смањење смртности одојчади у правцу приближавања нивоима достигнутим у европским државама;

6) подстицање унутрашњих миграција ради уравнотежења просторне распоређености становништва и укидање фактора који утичу на „одлив мозга“ тако што ће се створити повољни услови за повратак и/или инвестирање дијаспоре у Републици Србији.

Стварање одговарајућег институционалног оквира и регулаторних механизма популационе политике представља приоритет у демографском развоју Републике Србије. То подразумева усвајање националне стратегије демографског развоја, образовање посебних тела (на свим нивоима власти) која ће пратити и спроводити стратешка опредељења, трајно унапређивати законска решења и побољшати усклађеност међу секторима, пратити рад центара за планирање породице и развијати саветовалишта за биолошку репродукцију и старење.

За остварење постављених циљева посебно је важно јачање инструмената финансијске подршке породици, као и развој образовања и правилно информисање јавности. То подразумева спровођење мера усмерених на: директну финансијску подршку породици и деци, помоћ непотпуним (самохраним) породицама, увођење посебних олакшица (укључујући и пореске) за најугроженије категорије становништва (незапослени, стари, болесни итд.), развој мреже за пружање услуга у дневном збрињавању деце, повећање новчаних накнада родитељима и деци. Посебну пажњу треба посветити специфичностима сеоских подручја и развоју потребне инфраструктуре. Да би се отклонили уочени проблеми даљег развоја и створио основ за унапређивање популационе политике и демографски развој Републике Србије изузетно је важно да теме из популационе политике буду у одговарајућој мери заступљене у образовању (на свим нивоима) и да се медијски промовишу да би се покренула јавност и подстакло рађање (уз поштовање основних људских права).

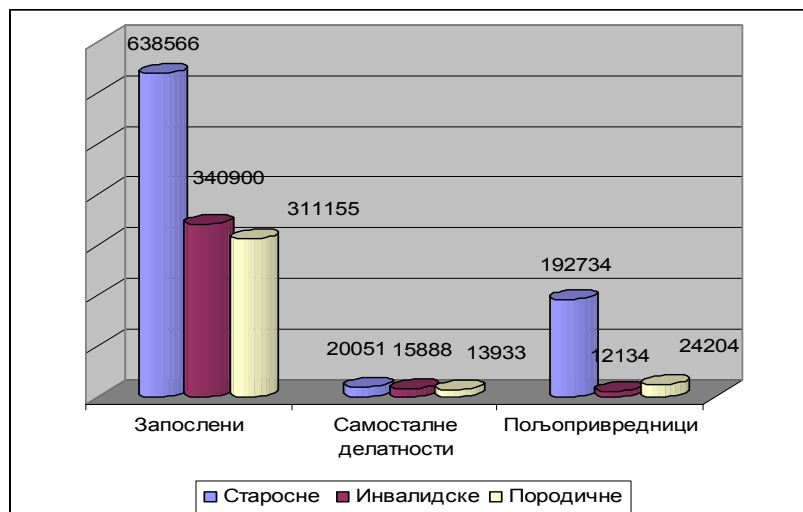
3. Социјална сигурност

Систем социјалне сигурности Републике Србије обухвата социјално осигурање (пензијско, инвалидско и здравствено осигурање и осигурање у случају незапослености) и социјалну и дечију заштиту. У спреси са захтевима европске интеграције и у контексту националних макроекономских трендова, основне поставке социјалне сигурности предмет су широких реформи. Њих налажу и актуелна демографска кретања, промене у раду и породици, али и зрелост самог система. Политичке, економске и социјалне специфичности отежавају постизање друштвеног консензуса за утврђивање пожељних циљева и праваца реформи због чега се одлаже модернизација система што се неповољно одражава на социјалну сигурност корисника.

Пензијско и инвалидско осигурање организовано је највише по принципу текућег финансирања и међугенерациске солидарности. Износ средстава која се прикупе путем доприноса већ дуго није довољан за остваривање законом прописаних права. Крајем 2001. године започета је реформа, у правцу реструктурирања јавног пензијског осигурања (I стуб) и увођења добровољног приватног пензијског осигурања (III стуб).

Мере усмерене ка I стубу обухватиле су подизање старосне границе за одлазак у пензију; продужетак обрачунског периода за пензијске накнаде; промену формуле за обрачун висине пензија, као и за усклађивање пензијских накнада. Даље измене ће бити постепено подизање старосне границе до 2011. године (на 65 година за мушкарце и 60 година за жене), јачање механизма финансијске консолидације пензијског фонда, укључивање војних осигураника у јединствени фонд, као и утврђивање најбоље формуле за усклађивање пензија.

Иако Светска банка заступа увођење обавезног приватног осигурања (II стуб), то није реализовано. Високи ризици његовог увођења (неповољна макроекономска кретања и стабилност, неинформисаност, недостатак финансијских инструмената у приватном власништву, неповерење у приватне фондове) говоре у прилог томе да нема претпоставки потребних за измењену улогу државе, али и вредносног система, које тај сегмент захтева.

Извор: Републички фонд ПИО (2008).

Слика 9. Структура корисника пензија (децембар, 2007).

Добровољно приватно пензијско осигурање (III стуб) је уведено, а мали број корисника у спрези је и с недостатком средстава за улагање у тај вид осигурања, који ће се у перспективи развијати. Дугорочно се може очекивати, да се учешће државе у систему пензијског и инвалидског осигурања смањи у корист капитализованих фондова.

Здравствено осигурање карактерише се високим обухватом становништва здравственом заштитом, раскорак између широко дефинисаних права и финансијских средстава за њихово задовољење, доминантним државним власништвом над зградама и опремом, централизованим управљањем система с републичког нивоа, доминантношћу секундарне и терцијарне заштите над примарном и неинтегрисаношћу приватног сектора у систем. Упркос бројним манифестацијама проблема, реформа здравственог система и права по основу

здравствене заштите и здравственог осигурања дуго није била приоритет. Као последица тога, јаз између реалних здравствених потреба становништва и оскудних средстава за њихово ефикасно задовољавање, стално се увећава. Приватизација здравственог система и приватне здравствене службе нису суштински утицале на побољшање положаја корисника, нити су разрешиле постојеће противуречности.

Истовремено, осим обавезног предвиђено је и добровољно здравствено осигурање, које, међутим, није детаљније разрађено. У усвојеним документима прописани су циљеви здравствене политике и водећи реформски принципи, а поред активности на изради стратешких докумената, започете су и делатности у правцу рационализације и стандардизованости здравственог система и услуга, као и децентрализације у управљању и финансирању здравствених установа.

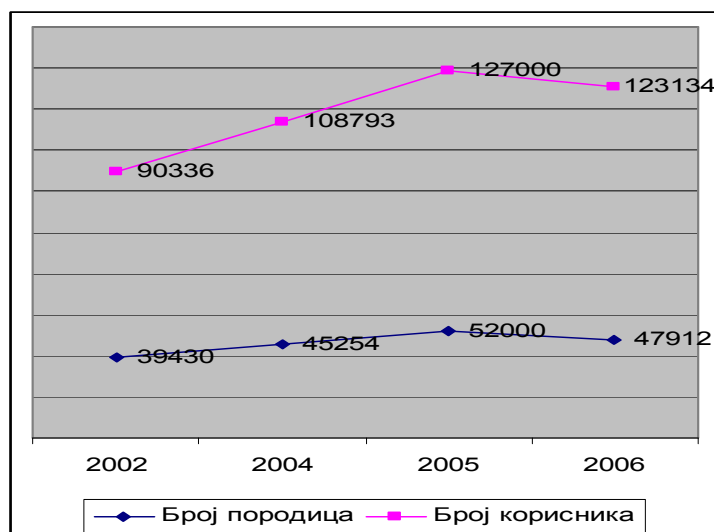
Осигурање за случај незапослености обавезно је за све запослене у Републици Србији. Стопа замене (*replacement rate*) износи 55,7 % и висина новчане накнаде је релативно високо постављена. Број корисника новчаних накнада није велики ако се има у виду број незапослених. Без обзира на то, постоје тешкоће у њиховом финансирању.

Поред пасивних мера, уведене су претпоставке активне политике запошљавања. Она обухвата у првом реду мере подстицања новог запослења, а затим и запошљавање одређених рањивих друштвених група: избеглих и интерно расељених лица, дуготрајно незапослених, лица с навршених 50 година, припадника етничких мањина, лица са инвалидитетом итд., запошљавање на јавним радовима и сл.

Националном стратегијом запошљавања за период од 2005. до 2010. године утврђени су приоритети да би се повећала запосленост, унапредио квалитет и продуктивност рада, као и обезбедила социјална кохезија на изузетно сегментираним тржишту рада.

Број корисника МОП-а растао је од 1999. до 2005. године. Иако је МОП најбоље циљани социјални трансфер у Републици Србији, обухваћено је мало становништва (само 3 % сиромашних домаћинстава остварује то право). Услови за остваривање тог права су веома строги, а новчани износ није довољан за задовољење основних потреба корисника што доводи до социјалне искључености и маргинализације у друштву. И поред промена у законодавству највећи број корисника чине незапослена лица (радно способни), што захтева преусмерење пасивних давања у мере које ће допринети њиховом бржем запошљавању.

Постојећа мрежа установа социјалне заштите не одговара стварним потребама корисника и не обезбеђује одговарајуће услуге. Упркос бројним изменама регулативе, суштински реформски помаци започети су 2000. године и то у контексту децентрализације и деинституционализације претходно високоцентрализованог система. Најзначајније мере усмерене су ка побољшању положаја најрањивијих категорија популације: појединаца и породица који не остварују основну социјалну сигурност, лица са инвалидитетом, старих, деце без родитељског старања, жртава породичног насиља итд.

Извор: Министарство рада и социјалне политике (2007).

Слика 10. Корисници материјалног обезбеђења (2002–2006).

Промене у систему социјалне заштите крећу се ка стварању механизма правремене, ефикасне и подесне примене установљених социјалних права. С тим у вези, реформе су усмерене ка активизирању корисника социјалне заштите, развијању мреже социјалних служби, као и укључивању невладиног сектора у пружање услуга, што треба да допринесе побољшању положаја корисника и подстицању њихове социјалне укључености.

Нека права у систему дечје заштите (родитељски додатак) представљају меру популационе политике, док су друга (дечји додатак) конципирана тако да чине инструмент социјалне политике, тј. облик финансијске подршке и помоћи сиромашним породицама и деци. Родитељски додатак представља једнократно давање приликом рођења првог детета, док се за друго, треће и четврто дете исплаћује у 24 месечне рате, којим је замењено више претходно постојећих различитих, месечних или једнократних давања. Износ дечјег додатка изједначен је за сву децу и укинута је јединствено право на додатак.

Социјална кохезија једно је од питања којем се у ЕУ придаје велики значај пошто економска политика која не узима у обзир социјалне чиниоце не може довести до повећања конкурентности и продуктивности привреде ЕУ. То је истакнуто у Лисабонској стратегији, у којој се ставља нагласак на интегрисан приступ економске, социјалне и политике запослености. Одржив економски раст уз истовремено инвестирање у људе представља тежиште активности Европског комитета за социјалну кохезију и главну компоненту Стратегије за развој социјалне кохезије, која је ратификована („Службени лист СЦГ”, број 18/05). Социјална права, као што су наведена у Европској социјалној повељи, јесу права у области становања, социјалне заштите, запошљавања, здравства и образовања.

Боље приступање социјалним правима и систему социјалне сигурности јесте предуслов социјалне кохезије, заједно с њеним унапређивањем ради успостављања и доградње механизма и института којима се промовише социјална једнакост.

Иако је основни начин обезбеђивања социјалне кохезије адекватно запослење, суштински су значајни и сегменти политика заштите породица с децом, бриге о старима као и подстицања социјалне укључености (посредством програма становања, запошљавања, образовања и обуке, здравствене заштите, материјалне помоћи и социјалних служби). У томе, осим државних органа, велики удео има и цивилно друштво, у првом реду удружења и синдикати.

Са становишта социјалне сигурности и социјалне кохезије, најважније акције треба да буду усмерене на решавање утврђених проблема, уз балансирање постојећих снага и предности са израженим слабостима и претњама.

Стратешки циљеви обухватају:

- 1) јачање социјалне стабилности и солидарности;
- 2) спречавање естремних неједнакости у расподели дохотка;
- 3) подстицање компоненте ефикасности у систему социјалне сигурности;
- 4) повећање социјалне сигурности корисника система социјалног осигурања, социјалне и дечје заштите;
- 5) подстицање социјалне укључености.

Приоритет Републике Србије у домену социјалне сигурности и социјалне кохезије јесте модернизација система социјалне сигурности, уз друштвени консензус о циљевима његовог развоја и основним парадигматским променама; обезбеђивање минимума социјалне сигурности за све чланове друштва, уз јачање одговорности појединца; стварање претпоставки за финансијски одржив систем социјалног осигурања, као и изградња комплементарног модела приватног осигурања.

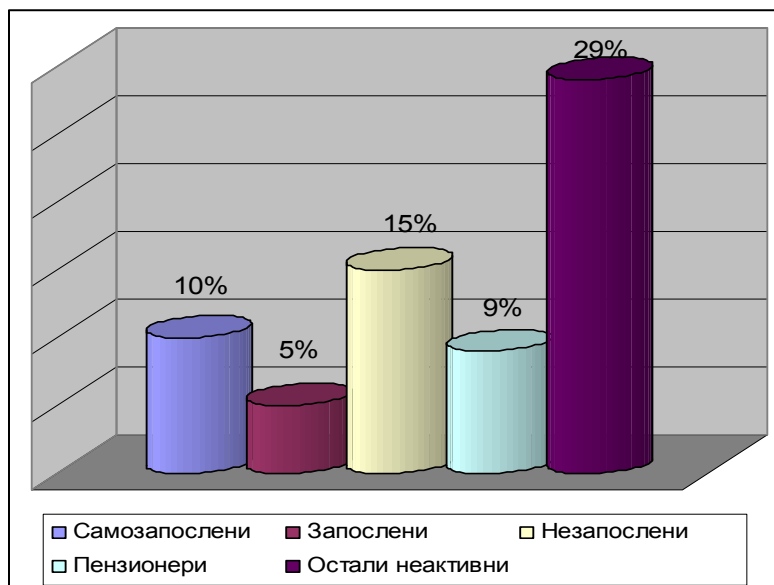
4. Сиромаштво и социјална укљученост

Актуелни подаци о броју и структури сиромашних у Републици Србији, сврставају сиромаштво и социјалну искљученост у ред најзначајнијих друштвених проблема и изазова, чије разрешавање у великој мери условљава одрживост њеног развоја у будућности. Сиромаштво и социјална искљученост имају изразито негативне последице и узрокују огромне губитке људских ресурса. Истовремено, они обесмишљавају све напоре и иновације који се спроводе у друштву пошто напрдак друштва не припада подједнако свим његовим члановима.

Постоје различити критеријуми за дефинисање сиромаштва, као што постоје и различите категорије сиромаштва (апсолутно сиромаштво, релативно сиромаштво, ново сиромаштво, пауперизам итд.). У Стратегији за смањење сиромаштва, сиромаштво се дефинише као „вишедимензионални појам” који поред недовољних прихода за задовољење основних животних потреба подразумева и аспекте везане за људска права, као што су немогућност запошљавања, неодговарајући стамбени услови и неадекватан приступ социјалној заштити, здравственим, образовним и комуналним услугама, као и неостваривање права на здраву животну средину и природна богатства, пре свега на чисту воду и ваздух.

У вези са сиромаштвом, почев од осамдесетих година прошлог века, све више се употребљава појам социјалне искључености, нарочито у ЕУ. Најуопштеније, социјална искљученост представља шири појам, који обухвата и аспект сиромаштва, које може бити како узрок тако и последица социјалне

искључености. Истовремено, сиромаштво се више односи на дистрибуцију и редистрибуцију, односно одсуство ресурса, а социјална искљученост подразумева особе и домаћинства која не учествују на одговарајући начин у друштву и који нису на одговарајући начин интегрисани у друштво услед немогућности да остваре одређена социјална права. Резултат социјалне искључености јесте раскидање веза између особе и друштва.

Извор: Други извештај о имплементацији Стратегије за смањење сиромаштва (2007).

Слика 11. Сиромаштво према социо-економском статусу (2006).

Сиромаштво у Републици Србији условљено је стањем на тржишту рада и економском делатношћу, степеном образовања и квалификација, старошћу, тј. годинама живота, полом, бројем чланова породице (домаћинства), типом насеља и регионалним положајем, као и припадношћу одређеним друштвеним групама које су, уопштено, више изложене сиромаштву.

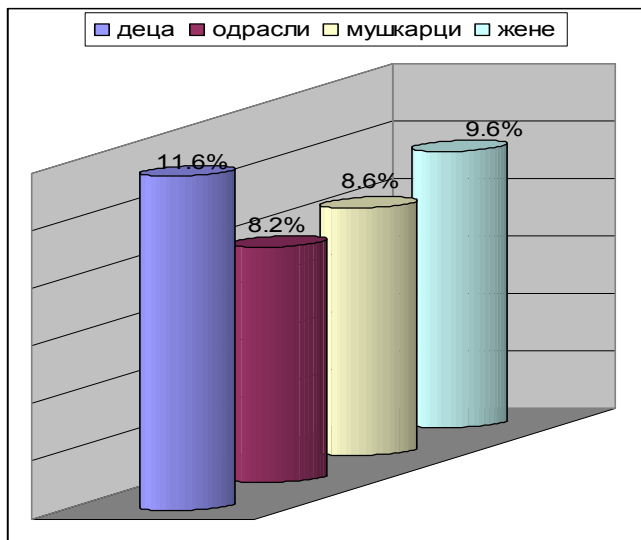
Напросечној ризику од сиромаштва изложена су и лица која имају више од 65 година (при чему су у најтежем положају они без пензијских накнада), као и деца. Стари чине скоро четвртину укупног броја сиромашних, а 12,7 % деце је сиромашно. Међу децом, повећаном ризику сиромаштва посебно су погођена она која имају између седам и 14 година (12,71 %) и од 15 до 18 година (10,72 %).

Жене сачињавају више од половине незапослених (54,7 %). Оне су, према подацима Националне службе запошљавања (2006), слабије квалификоване, запошљавају се у економски непродуктивнијим секторима и имају ниже зараде. Ризику сиромаштва посебно су изложене старије жене у сеоским подручјима, самохране мајке, домаћице, Ромкиње, избеглице, необразоване и незапослене жене, жене са инвалидитетом и жене жртве насиља. Са становишта структуре домаћинства, сиромаштво је најизраженије у петочланим и вишечланим домаћинствима, као и у једночланим и двочланим старачким домаћинствима, пре свега у сеоским подручјима.

Највећи проценат сиромашних 2003. године (Стратегија за смањење сиромаштва), живео је у југоисточној Србији (23,5 %), где је и највећи раст сиромаштва (41,6 %) у односу на 2002. годину. У западној Србији проценат сиромашних био је изнад просека и износио је 13,2 %, као и у источној Србији, где је 11,4 % становника било сиромашно. Насупрот томе, становници Шумадије (9,7 %) и АП Војводине (7,9 %) изложени су ризику од сиромаштва испод просека. Најмањи проценат сиромашних забележен је у Београду (4,2 %).

Роми, интерно расељена и избегла лица као и особе са инвалидитетом посебно су погођени сиромаштвом, као резултат кумулација ризика, и то пре свега високе незапослености. Стопа незапослености Рома два пута је већа него у остатку популације (при чему 67 % никада није било запослено), а образовне квалификације предодређују их ка вишој стопи сиромаштва. Мали проценат Рома остварује право на пензијске накнаде због ниске стопе запослености и због тога што су радно ангажовани у сивој економији. Око 67 % Рома у ромским насељима је сиромашно, а 11,2 % екстремно сиромашно (Стална конференција градова и општина, 2004). Једна четвртина интерно расељених лица и избеглица живи испод линије сиромаштва, тј. око 120.000. Истовремено, 49 % избегличке и расељене популације претходно никада није било запослено (UNDP, 2006), што је изузетно висок ризик од трајног сиромаштва. Стопа запослености особа са инвалидитетом је ниска (само 13 %). Узроци сиромаштва особа са инвалидитетом пре свега је то што нису запослене и што немају могућности да се образују (Стална конференција градова и општина, 2004).

Осим доходних аспеката, сиромаштво и социјална искљученост обухватају и недоходне аспекте који се односе на немогућност или смањен приступ здравственим, образовним, станодавним, социјалним и другим јавним услугама и секторима друштва. То подразумева и гарантовање људских права, укључујући и право на здраву животну средину, право на чист ваздух, на здраву воду за пиће, на комуналне услуге и сл. Стога, унапређење заштите животне средине и природних ресурса, треба и даље да представља једно од усмерења у борби против сиромаштва, које је значајно за одржив развој. Неадекватна животна средина негативно утиче на здравље и на квалитет живота, при чему најсиромашнији трпе највеће последице деградације животне средине. По правилу, нису им доступне комуналне услуге, као другим деловима становништва и живе у лошијим стамбеним условима. Међутим, уочљиво је да нема података који би интегративно и директно документовали везу између деградације животне средине и сиромаштва у Републици Србији.

Извор: Други извештај о имплементацији Стратегије за смањење сиромаштва (2007).

Слика 12. Сиромаштво у Републици Србији према узрасту и полу (2006)

У 2006. години, 8,8 % становништва Републике Србије сврстано је у групу сиромашних пошто је њихова потрошња по потрошачкој јединици у просеку била нижа од линије сиромаштва. На основу анкете о потрошњи домаћинства која је спроведена 2006. године, линија сиромаштва је износила 6.221 динар месечно по потрошачкој јединици. Становништво неградског подручја два и по пута је сиромашније од становништва градског подручја. Индекс сиромаштва становништва неградског подручја је за око 50 % већи од просека целе популације и износи 13,3 %.

Бројни разлози упућују на неодрживост решавања проблема сиромаштва унутар система социјалне заштите. Основни правац борбе против сиромаштва треба да буде динамичан привредни раст и развој. У складу с тим, циљеви Стратегије, са становишта борбе против сиромаштва и социјалне искључености, не могу се изоловати од циљева привредног и друштвеног развоја. Треба, међутим, политику социјалне укључености интегрисати у све политике друштва, а у првом реду у политику запошљавања и у образовну, стамбену и здравствену политику.

Стратешки циљеви у сфери сиромаштва и социјалне искључености обухватају:

- 1) унапређивање равномерног приступа свих грађана користима од друштвеног и привредног напретка и развоја;
- 2) обезбеђивање претпоставки за стварање социјално-инклузивног друштва;
- 3) уклањање препрека за прилике које воде ка јачању компетенција крајње сиромашних и сиромашних;
- 4) спровођење посебних програма социјалног укључивања и повећање подршке онима који су нарочито изложени ризику од сиромаштва.

Приоритет Републике Србије у стварању економских претпоставки за решавање проблема масовног сиромаштва јесте проактивна политика запошљавања

путем конципирања посебног сегмента политике запошљавања ради подстицања веће укључености сиромашних у легално тржиште рада и смањења ангажованости у сивој економији, инвестирање у побољшање материјалног и нематеријалног положаја сиромашних и обезбеђивање материјалних накнада за лица која нису способна за рад. Успешност политике социјалне укључености условљена је промовисањем циљева одрживог развоја Републике Србије да би се пробудила осећајност јавности и укључило свих актера цивилног друштва у борбу против сиромаштва. При томе се треба руководити принципима правременог информисања грађана о ризицима друштвених промена које стварају већи број „губитника” и мерама за спречавање новог сиромаштва. За то је неопходно отклонити ограничења у приступу информацијама и сачинити бољу статистичку базу да би се пратиле промене и примери добре праксе.

5. Политика једнаких могућности

Питања једнакости са аспекта опште замисли одрживог развоја Републике Србије треба посматрати у склопу општих питања политичког, правног, економског и културног развоја ради уређења питања у образовању, информисању, култури, социјалном старању, али и путем промена изборног система, погледа на начин интеграције припадника националних мањина, те сваког вида учествовања грађана у јавном животу.

Период од демократских промена у Републици Србији 2000. године карактерише унапређење заштите људских права, остварено кроз промене у законодавству и у пракси. Осим проблема у спровођењу Закона о одговорности за кршење људских права Републике Србије („Закона о лустрацији”) („Службени гласник РС”, број 58/03), може се рећи да је законодавни оквир заштите људских и мањинских права усклађен с праксом ЕУ и Савета Европе. С друге стране, још постоје проблеми у спровођењу права на доступност јавних информација и поред усвојеног Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја („Службени гласник РС”, бр. 120/04 и 54/07). Медији раде у отвореном и плуралистичком амбијенту уопштено, уз одређене проблеме у институционалном организовању, пре свега електронских медија. Права националних мањина су загарантована законским прописима и институционално установљена изабраним Националним саветом мањинских и етничких заједница. Напредак је забележен када је реч о коришћењу језика националних мањина, укључујући и јужну Србију, где је албански језик у званичној употреби. Ратификована је Европска повеља о регионалним или мањинским језицима („Службени гласник СЦГ”, број 18/05). Настављен је рад на интеграцији Рома, укључујући мере у образовном систему, а 2006. године учињен је мали напредак у сфери институционализације Декаде Рома као обавезе коју је Република Србија преузела фебруара 2005. године. Додатно подстицање на активнији политички живот представника националних мањина (гледано из угла колективних права) ослања се на члан 32. ратификоване Повеље о људским и мањинским правима („Службени гласник СЦГ”, број 6/03), којим се предвиђа право на политичко организовање, као и на одлуку Народне скупштине да укине цензус од пет одсто мањинским изборним листама на републичком нивоу. Ипак, чињеница је да наведена права и могућности још нису системски дорађена и

да још постоје изоловани етнички мотивисани инциденти, као и расистички и шовинистички испади на стадионима.

Положај ромске заједнице остаје и даље неизванстан јер нема институције која би усвојила и спроводила стратегију за интеграцију Рома и акционе планове из Декаде Рома.

Табела 2. Избеглице и интерно расељена лица у Републици Србији (2005).

0–4 / (%)	5–17 / (%)	18–59 / (%)	60 и више / (%)	Укупно/(%)
Избеглице				
1.232/0,89 %	16.402/11,78 %	81.154/ 58,30 %	40.407/29,03 %	139.195/100%
Интерно расељена лица				
3.009/1,45 %	50.693/ 24,42 %	120.842/58,22 %	33.010/15,90 %	207.554/100%

Извор: UNHCR (2005).

Велики број интерно расељених лица додатно отежава тешке друштвено-економске услове. Власт у Републици Србији наставља с радом на њиховој репатријацији и локалној интеграцији, на основу Националне стратегије за решавање питања избеглих и интерно расељених лица, уз сарадњу с партнерима из региона. Политика решавања проблема расељених лица усмерена је на њихов повратак у АП КиМ. Пошто нема реалних претпоставки за повратак, највећи број расељених не располаже својом имовином и сусреће се с великим бројем проблема. У деликатној ситуацији су и лица која се на основу Уговора о реадмисији враћају у Републику Србију. Са оснивањем Канцеларије за реадмисију и прихват повратника, донекле је побољшан третман и прихват тих људи и начињен први корак ка њиховој интеграцији.

Посебан проблем у вези са остваривањем људских права у Републици Србији односи се на положај особа са инвалидитетом. Савремени приступ тој области заснива се на чињеници да се побољшање положаја особа са инвалидитетом не поставља више као проблем социјалне политике већ као питање поштовања људских права. Активностима које воде већој укључености особа са инвалидитетом у друштвене токове директно се доприноси побољшању положаја не само особа са инвалидитетом већ и других осетљивих група (стари, деца, националне мањине, сеоско становништво, талентовани ученици итд.).

У Републици Србији нема сагласности око дефиниције особа са инвалидитетом нити има прецизнијих података о њиховом броју (не постоји јединствена база података о особама са инвалидитетом). По проценама Светске здравствене организације, најмање 10 % сваке популације чине особе са инвалидитетом (што би у Републици Србији износило око 800.000), док према подацима ЕуроСтат (статистичког бироа ЕУ) 12 % популације ЕУ чине особе са инвалидитетом. Положај особа са инвалидитетом и даље је неповољан иако су одређени помаци у побољшању њиховог положаја начињени. Тек свака пета особа са инвалидитетом је запослена. Процент сиромашних у тој популацији је вишеструко већи него међу укупним становништвом Републике Србије.

Од 2000. до 2006. повећано је интересовање за проблеме с којима се суочавају особе са инвалидитетом у Републици Србији, пре свега захваљујући

отварању сарадње на свим пољима с међународном заједницом, али и интензивнијем раду организација особа са инвалидитетом. Резултат тога је да је одбачен досадашњи преовлађујући медицински приступ особама са инвалидитетом и да је усвојен социјални модел. Усвојен је Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом („Службени гласник РС”, број 33/06), а у припреми је и закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом. Влада је као свој стратешки циљ усвојила Стратегију унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, као средњорочни план активности свих друштвених актера у Републици Србији за период 2007–2015. године, прокламујући побољшање положаја особа са инвалидитетом док не постану равноправни грађани који уживају сва права и одговорности. Влада је уочила потребу да развије мултисекторски и мултидисциплинарни приступ у политици мера које утичу на положај особа са инвалидитетом. Да би се дугорочна зависност и пасивна улога особа са инвалидитетом променила, треба створити могућности да оне постану активни и продуктивни чланови друштва.

Стратешки циљеви Републике Србије у области једнакости, људских и мањинских права обухватају:

1) завршетак започетог усаглашавања домаћег законодавства са европским нормама у сфери људских права и стварање институционалних механизма за остваривање гарантованих права;

2) уједначавање социо-економског стандарда живота неких националних мањина (пре свих Рома) са стандардом живота већинског српског народа;

3) сразмерно учешће припадника националне мањине у правосуђу, тужилаштву, полицији, војсци, локалној управи;

4) смањење етничке дистанце;

5) побољшање положаја особа са инвалидитетом док не постану равноправни грађани који уживају сва права и одговорности.

Приоритет у остваривању људских права јесте наставак започетих реформи, укидање структуралног дефицита, нарочито када се ради о координацији послова који истовремено спадају у надлежност више државних органа и јасно дефинисање надлежности за примену обавеза из међународних конвенција, па тиме и релевантних норми у пракси на територији Републике Србије. Неопходно је, такође, развити систем за функционално извештавање и надзор над спровођењем мера у домену поштовања људских и мањинских права.

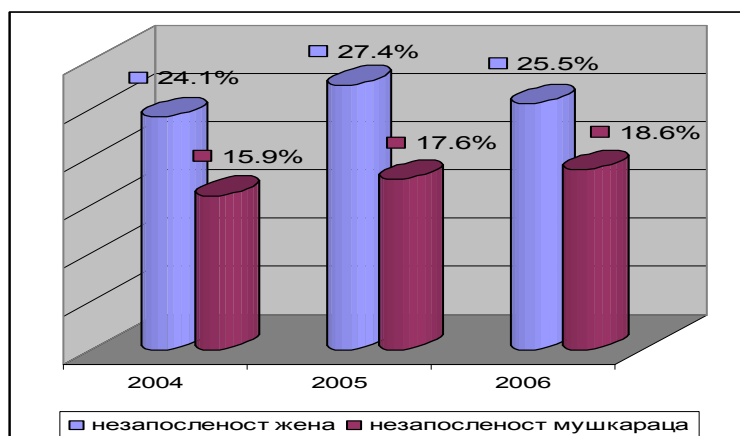
Приоритет Републике Србије у остваривању мањинских права везан је пре свега за наставак започетог законског регулисања права и положаја националних мањина, даље јачање друштвено економског положаја припадника неких националних мањина и смањивање етничке дистанце дела већинског српског народа према припадницима националних мањина.

6. Родна равноправност

Учешће жена у власти и политичком животу Републике Србије, као и заступљеност жена у извршној власти и даље је незадовољавајуће. Положај жена на тржишту рада промењен је у поређењу с периодом социјализма, када су жене биле високо заступљене у радној снази – стопа њиховог учешћа је била око 70 %, док је

последњих година око 58 %. Стопе активности и запослености жена знатно су ниже од стопа активности и запослености мушкараца. Стопа незапослености жена у Републици Србији једна је од највиших стопа незапослености жена у Европи. Међу незапосленима више има дугорочно незапослених жена него мушкараца (61,4 % жена незапослено је две године и више, док је 57 % незапослених мушкараца дугорочно незапослено). Жене бележе и ниже стопе у укупном запошљавању. У 2005. години, жене су чиниле 44,9 % од укупног броја лица која су се запослила у тој години, при чему подаци за период 2002–2005. показују тренд опадања запошљавања жена (са 50,1 % 2002. на 44,9 % 2005. године). Жене зарађују месечно у просеку 17 % мање од мушкараца и знатно су мање заступљене међу samozапосленима и предузетницима.

На нивоу основног и средњег образовања родна неједнакост готово је укинута у већинском становништву и одржава се само у маргинализованим друштвеним групама. У високом образовању има чак нешто више жена него мушкараца: 2002. године међу студентима било је 52,9 % жена, а 47,1 % мушкараца. Међутим, жене су заступљене са 30–32 % међу магистрима и докторима наука. Родна неједнакост у образовању више се огледа у сегрегацији према образовним профилима, која указује на одржавање патријархалних образаца о „примереним женским и мушким професијама”. У том смислу, жене су заступљеније у образовању за хуманистичке науке и уметности. Упркос побољшању трендова образовања женске популације на различитим нивоима образовања, образовна структура женске популације према попису из 2002. године била је неповољнија од образовне структуре мушке популације. Поред тога, неписменост је заступљенија у женској популацији него у мушкој. Док је стопа неписмености у мушкој популацији, према попису из 2002. године 2,2 %, у женској популацији износи 10,1 %. Неписменост је најизраженија у старијој женској популацији, међу женама које имају 65 година и више и износи 36 %. У том смислу, образована структура женске популације још показује ефекте ранијег неповољног положаја жена у образовању и без обзира на новије трендове равноправног укључивања у образовање на свим нивоима још се није уједначила образовна структура жена и мушкараца.

Извор: Републички завод за статистику (Анкета о радној снази, 2007).

Слика 13. Стопа незапослености жена и мушкараца.

Жене из маргинализованих друштвених група (ромска и избегличка популација, интерно расељена лица и жене са инвалидитетом) имају изразито неповољан друштвени положај. Њихова дискриминација је двострука, тј. проистиче истовремено из родне припадности и припадности маргинализованим групама које теже приступају кључним институцијама и ресурсима друштва. Према подацима из истраживања UNDP из 2004. године, стопе незапослености у маргинализованим групама знатно су веће од стопа незапослености опште популације у Републици Србији. У ромској популацији од четири запослена Рома само је једна жена. Већина економски активних Ромкиња остварује приходе у неформалном сектору, тј. на црном тржишту (кућне помоћнице, спремачице, кафе куварице, препродаја добара итд.). Поред ниског степена привредне активности и високе стопе незапослености, положај Ромкиња одликује и висока стопа неписмености, прекид школовања, сиромаштво и лоши услови живота у изолованим насељима, рано ступање у брак, непоседовање личних докумената итд. Према подацима из регистрације избеглица 2001, међу незапосленима је више жена и изразито их је више међу издржаваним лицима него мушкараца. Такође, изражене су разлике између избеглица из Хрватске и БиХ. Жене избеглице из БиХ чешће су незапослене и издржаване него жене из Хрватске.

Отежан приступ важним ресурсима друштва, води оскудности значајних ресурса (материјалних, знања и вештина, социјалног капитала) и потискује према сиромаштву посебно следеће категорије жена: самохране мајке (посебно мајке мале деце и деце са посебним потребама), домаћице, старе жене, болесне жене, жене са инвалидитетом, жене на селу (посебно старе и без власништва), жене избеглице, жене које су помажући чланови домаћинства, Ромкиње, необразоване жене, незапослене жене и жене жртве насиља.

У родним односима, у партнерским и породичним односима и даље доминира патријархални вредносни систем. Одржавање патријархалних образаца унутар домаћинства и породице води неравноправној подели рада у којој жене обављају највећи део неплаћеног кућног рада, а многе имају ограничен приступ финансијским ресурсима.

И поред напретка који је постигнут у формулисању и спровођењу родне политике у Републици Србији, још има проблема које треба решавати, а пре свих:

- постојање друштвених и културних баријера, удружених с традиционалном друштвеном структуром која није отворена за промену устаљене поделе моћи између жена и мушкараца;
- изостанак политичке воље извршне власти да спроведе до краја доношење сета закона о родној равноправности и обавези укидања свих облика дискриминације према женама;
- изостанак примене родно одређене политике, односно неусклађеност програма и индикатора праћења у различитим програмима и стратегијама у којима већ постоји сегмент родности.

Политика једнаких могућности за жене и мушкарце коју треба да промовише ова Стратегија треба да усвоји двосмеран приступ заснован на принципима стандарда ЕУ, који комбинује принцип интегрисања родно осетљиве

политике у целокупну институционалну сферу и предузме специфичне мере за преошћивање негативних разлика и родно осетљивих дефицита у свим сферама јавног и приватног живота жена и мушкараца у Републици Србији.

Стратешки циљеви Републике Србије у области родне равноправности обухватају:

1) успостављање институционалног оквира за мере које ће обезбедити интеграцију принципа родне равноправности у све активности државних органа и институција;

2) равноправно учешће жена и мушкараца у власти и одлучивању о јавној политици;

3) побољшање положаја жена на тржишту рада и на послу уз остваривање равноправног положаја с мушкарцима;

4) социјалну интеграцију жена и мушкараца из маргинализованих друштвених група кроз образовање, тржиште рада и учешће у одлучивању о јавној политици;

5) повећање стопе запошљавања и samozapoшљавања жена у градским и сеоским срединама;

6) превенцију, сузбијање насиља и заштита жена од насиља;

7) уклањање родних стереотипа и промоција родне равноправности у јавности.

Приоритет Републике Србије у области родне равноправности јесте усклађивање и доследна примена до сада усвојених програма, стратегија и закона који третирају родну димензију (Стратегија за смањење сиромаштва, национални индикатори Националних миленијумских циљева развоја у Републици Србији, Национална стратегија запошљавања за период од 2005. до 2010. године, програми интегралне социјалне заштите и др.), као и усвајање националног акционог плана за побољшање положаја жена, доношење закона против дискриминације и закона о родној равноправности. Поменути институционални оквир треба доследно да прати европске и међународне стандарде за родну равноправност и право на развој (Конвенцију УН о елиминацији свих облика дискриминације према женама, CEDAW, Пекиншку платформу и принципе МОП). Спровођењем мера неопходно је оснажити економске капацитете жена тако што ће се повећати стопа запослености и број жена из рањивих група које се школују и запошљавају. Неопходно је унапредити приступ жена различитим ресурсима у пољопривредној производњи да би се обезбедила диверсификација руралне економије и очување животне средине.

7. Јавно здравље

Здравствено стање становништва Републике Србије било је у протеклом периоду изложено неповољним утицајима који су резултат ратних сукоба на бившем југословенском простору, санкција међународне заједнице, великог броја избеглих и расељених и економске кризе (с рекордном инфлацијом). Таква ситуација се морала одразити како на само здравствено стање становништва, тако и на способност здравствене службе и друштва у целини да чува и унапређује здравље становништва. У систем здравствене заштите, укључујући и јавно здравље, веома мало је улагано током деведесетих година двадесетог века (све до

2000. године), па су зграде руиниране, опрема застарела, а нова знања остала недоступна запосленима у здравству.

Хроничне незаразне болести и даље имају доминантно место, што у условима великих демографских промена и убрзаног старења становништва доводи до раста морталитета и неспособности. Непостојање превентивних мера и усвојени животни стилови представљају факторе ризика и за хроничне незаразне болести (пушење, неправилна исхрана, физичка неактивност). Повреде, инфективне болести и психосоматска обољења (депресија) доприносе погоршању здравственог стања, порасту броја неспособних за рад и знатних губитака за појединца и друштво у целини.

Неједнакост у погледу приступа здравственим услугама, неуједначеност квалитета, криза у финансирању здравственог осигурања и приватизација здравства, посебно погађају сиромашне и остале ризичне групе становништва.

Не постоји потпун увид у стање здравља становништва Републике Србије у односу на утицај фактора животне средине због тога што се не прикупљају систематски подаци о болестима које се директно или индиректно могу повезати с квалитетом животне средине и због тога нема довољно истраживања и студија које се баве проценом утицаја фактора животне средине на здравље. Подаци из 2005. године показују да је у централној Србији регистровано 6.719 оболелих од хроничних опструктивних болести плућа, где се као фактор ризика у настанку обољења наводи (и) загађење ваздуха. Од укупног броја оболелих од хроничних опструктивних болести плућа у централној Србији и у Београду регистровано је 36,06 % случајева. Анализа периода 1996–2005. показује да се број оболелих од хроничних опструктивних болести плућа повећава, нарочито од 2001. до 2005. године. Стопа умирања била је 29,6 у 2001. години, 38,2 % у 2005. години са изразитим трендом пораста.

Табела 3. Стопе морталитета на 100.000 становника.

Групе обољења	2001.	2003.	2005.
Болести срца и крвних судова	110,2	106,1	104,5
Малигна обољења	92,1	94,1	97,3
Повреде, тровања и спољни фактори	36,9	32,0	30,8

Извор: Национални миленијумски циљеви развоја у Републици Србији (2006).

Не постоје, такође, систематски подаци о броју оболелих од метхемоглобинемije, арсенозе, флуорозе, болести које настају као последица хемијске контаминације воде за пиће. У Републици Србији регистроване су 2005. године четири хидричне епидемије настале услед микробиолошке неисправности воде за пиће, а од 2001. до 2005. године укупно је регистровано 16 хидричних епидемија. У протеклих пет година број тих епидемија опада.

Од 2000. године направљени су видљиви помаци у области интегралног планирања заштите здравља. Дефинисана је нова здравствена политика коју је Влада усвојила, усвојена је Стратегија за смањење сиромаштва и отпочета је њена примена, а усвојено је и низ других докумената и закона којима је отпочела реформа здравствене заштите. Визија система здравствене заштите и здравствена

политика која је усвојена кроз документа наглашавају као приоритет унапређење здравља, смањење неједнакости у здрављу као и значај превентивне и примарне здравствене заштите. Када се ради о обољењима и највећим факторима ризика за одрживи развој, израђени су следећи документи: Национална стратегија за борбу против HIV/AIDS-а и Стратегија контроле дувана („Службени гласник РС”, број 8/07). Програм здравствене заштите становништва од туберкулозе донет је 2005. године. У оквиру пројекта унапређења превентивних здравствених услуга који је усмерен на јачање капацитета установа примарне и секундарне здравствене заштите за примену превентивних активности за кардиоваскуларне болести, шећерну болест и малигне болести, као и антенатални скрининг програм, иницирано је оснивање центара за превентивне услуге у домовима здравља у Републици Србији. Усвојена је и Стратегија развоја заштите менталног здравља („Службени гласник РС”, број 8/07).

Деца и млади посебно су изложени негативним утицајима животне средине. У периодима развоја они поседују тзв. „прозоре осетљивости” преко којих продиру штетни утицаји животне средине, што се негативно одражава на веома осетљив млади организам. Република Србија је на Четвртој министарској конференцији о животној средини и здрављу 2004. године прихватила обавезу проистеклу из Будимпештанске декларације да усвоји национални акциони за животну средину и здравље деце (ЦЕХАП). Стратегија за смањење сиромаштва је, такође, нагласила значај унапређења здравља вулнерабилних група кроз унапређење квалитета здравствене заштите (посебно заштите која се пружа тим групама), као и значај побољшања превентивних услуга. Потреба за бољим механизмима финансирања јавног здравља је назначена, али није детаљније разрађена. Механизми који би обезбедили одговарајуће финансирање јавних здравствених активности требало би да буду формулисани у оквиру стратегије јавног здравља и закона о јавном здрављу који су у припреми.

У области јавног здравља стратешки циљеви обухватају:

- 1) јачање превентивне здравствене заштите;
- 2) смањење морбидитета, неспособности и превремене смртности од најдоминантнијих хроничних незаразних болести (болести крвотока, малигних болести и дијабетеса);
- 3) смањење морбидитета, неспособности и превременог морталитета узрокованог повредама;
- 4) смањење негативних ефеката заразних болести, посебно сиде и туберкулозе на здравље људи;
- 5) смањење оптерећења становништва болестима услед депресије и других поремећаја менталног здравља;
- 6) смањење неједнакости у здрављу између популационих група тако што ће се побољшати здравље осетљивих популационих група.

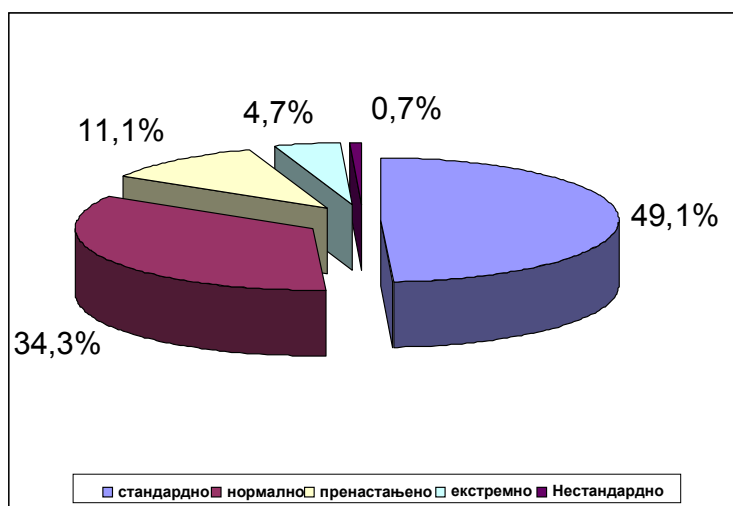
Приоритет Републике Србије у области јавног здравља јесте развој адекватног информационог система, праћење основних индикатора и стварање базе података на националном, регионалном и локалном нивоу. Мере за унапређење здравља поред осталог подразумевају: развијање капацитета истраживачких и академских институција за истраживање фактора ризика, оболевања, умирања, оптерећења друштва болестима; развијање установа примарне здравствене заштите

и програма превенције; подизање нивоа образовања у области јавног здравља; развој система за брзо реаговање у непредвидивим ситуацијама укључујући и контролу и надзор над заразним болестима. Неопходно је усвојити секторске стратегије, пре свих стратегију јавног здравља, која би била основ за доношење закона о јавном здрављу.

8. Становање и стамбена политика

Значајна дерегулација стамбеног сектора, опадање јавних субвенција и приватизација станова у друштвеном власништву (продаја носиоцима станарског права) уведена је у Републици Србији, а да претходно нису утврђени неопходни елементи правног и институционалног оквира, укључујући и финансијски систем и систем регистрације власништва који је потребан за успешно функционисање одрживог стамбеног система. Готово цео стамбени фонд Републике Србије је у приватном власништву (98 %).

Велики проблем у Републици Србији представља доступност стана јер однос просечног дохотка домаћинства и цене стана указује на то да просечно домаћинство треба да издвоји 17 годишњих плата за куповину стана. Висока цена станова у односу на зараду домаћинстава (и у новоградњи и на секундарном тржишту) један је од основних мотива илегалне градње, односно куповине илегално изграђених станова (чија је цена нижа и до 50 %) и масовног ослањање на тај механизам етапног решавања проблема доступности становања. Изнајмљивање стана у приватном власништву у великим градовима такође је недоступно домаћинствима с просечним дохотком и дохотком испод просечног јер закупнина (без додатних трошкова за комуналне услуге) захвата више од 50 % месечних прихода, односно 27 % просечног месечног дохотка свих градских домаћинстава у Републици Србији.

Извор: Републички завод за статистику (2004).

Слика 14. Стандард заузетости станова у Републици Србији (2002).

Квалитативна стамбена несташница у Републици Србији и даље је знатна иако је, у поређењу с многим земљама ЕУ, стамбени фонд Републике Србије релативно нов. Очигледан је раскорак између просечне величине домаћинства (од 2,9 чланова) и просечне величине станова (од 2,6 соба у настањеним становима). Доминација станова у приватном власништву као и велике регионалне разлике у квалитету/вредности станова онемогућаваће адекватну стамбену мобилност у складу са очекиваним повећањем мобилности на тржишту рада Републике Србије.

Закон о одржавању стамбених зграда („Службени гласник РС”, бр. 44/95, 46/98, 1/01 и 101/05). године није одговарајући јер је обавезно одржавање утврђено само у односу на безбедност и заштиту живота људи, а не и у односу на одговарајући квалитет становања и живљења. Посебан проблем је одржавање око 30 % стамбеног фонда у Републици Србији који чине станови у колективним стамбеним објектима који су раније били у државном и/или друштвеном власништву.

Оцењено је да је неформалне (илегалне) градње и до могућих милион стамбених јединица у Републици Србији. Та насеља представљају хигијенски ризик (ако нема комуналне инфраструктуре или ако је она неодговарајућа) и не обезбеђују одрживост друштвено-економског развоја становништва (пошто нема социјалне инфраструктуре).

Као најугроженије друштвене групе у погледу права на становање и становања уопште издвајају се Роми, избеглице и привремено расељена лица.

Половина свих Рома у Републици Србији нема сигурно и квалитетно становање (живе у нехигијенским насељима или урушеним кућама). Петнаест одсто избегличких и домаћинстава интерно расељених лица нема сигурно становање, 35 % нема одговарајућу канализацију, а 10 % ни задовољавајући приступ изворима воде у становима или двориштима. Замах илегалне градње у неформалним насељима током 1990. године директно се доводи у везу с потребама тих домаћинстава да реше своје стамбено питање.

Стратешки циљеви у области становања и стамбене политике обухватају:

1) обезбеђење одговарајућег стана лицима/домаћинствима без стана уз подизање акционог потенцијала свих актера у томе;

2) спречавање пропадања одређених насеља, односно отклањање постојећих нехигијенских и дивљих (сламова) уз највеће избегавање релокације становништва;

3) повећање сигурности становања – заустављање илегалне градње, спровођење легализације уз највеће избегавање непотребног рушења и регулисање тржишта изнајмљивања станова;

4) заустављање пропадања стамбеног фонда и приближавање просечних услова становања стандардима ЕУ;

5) отклањање великих разлика у квалитету становања на нивоу насеља уз очување регионалних специфичности;

6) уважавање специфичности стамбених потреба маргинализованих група, расељених лица и избеглица;

7) побољшање услова становања у сеоским подручјима.

У области становања и стамбене политике приоритет Републике Србије у развоју законодавног и финансијског оквира стамбене политике јесте усвајање

националне стамбене стратегије и законско уређивање области становања (усвајање новог закона о становању и одговарајућих подзаконских аката и усвајање закона о социјалном становању). У склопу стамбене политике потребно је створити неопходан институционални и финансијски оквир за финансирање нове стамбене изградње и покренути програме доступног становања у јавном/непрофитном сектору, програме консолидације сламова и осталих неформалних насеља, као и програм ненастањених станова.

9. Регионални и локални аспекти одрживог развоја

Реални токови развоја у Републици Србији такви су да треба зауставити дугорочни тренд депопулације и створити политику подршке равномерном регионалном развоју да би се зауставио пад и тако веома ниског нивоа економских и осталих развојних активности. При томе треба имати у виду да регионализација данас представља основну тенденцију локалне управе и територијални модел европских земаља. То се може одвијати на основама постојећих институција или може дати импулс новој територијалној организацији која ће боље и ефикасније допринети остваривању тих циљева. То је наравно увек условљено политичким и институционалним окружењем земље које може бити под утицајем неких других ограничавајућих фактора. Регионализација претпоставља интересе који се односе на промоцију подручја пре свега с друштвено-економског аспекта, али и са културног и политичког аспекта где то одговара.

Устав Републике Србије из 2006. године није поставио јасне темеље за регионализацију Републике Србије по принципима које данас важе у земљама ЕУ. Такође, усвојена Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012. године није довољно уважила потребу суштинске регионализације Републике Србије која би се базирала на социо-економском принципу.

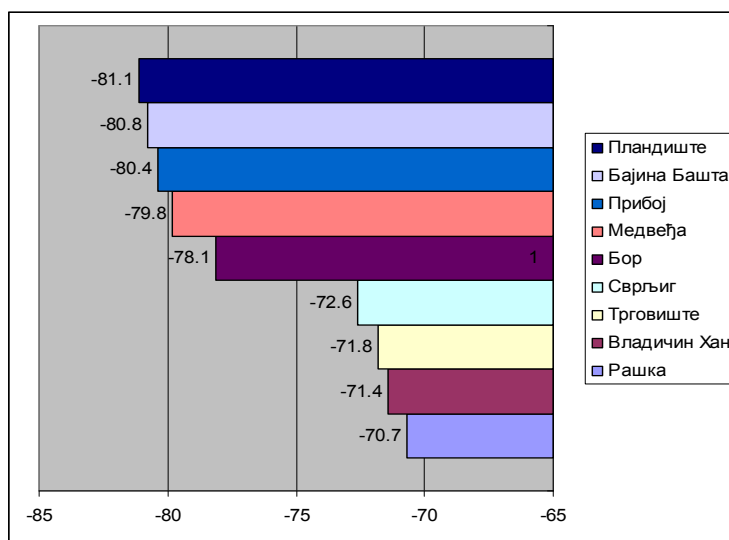
Локална самоуправа у Републици Србији дели судбину свих осталих институција и још је у реформама. Почев од 2000. године положај јединица локалне самоуправе знатно је побољшан доношењем Закона о локалној самоуправи („Службени гласник РС”, бр. 9/02, 33/04, 135/04, 62/06 и 129/07), променом односа централних власти према општинама и градовима, као и оствареним већим степеном децентрализације.

С друге стране, очекивања од пуне децентрализације нису у потпуности испуњена и реформа локалне самоуправе није изведена консеквентно и до краја, чиме је доведена у питање функционална и финансијска аутономија јединица локалне самоуправе. Један од основних разлога је у томе што су реформе у тој области директно условљене напретком реформи у другим областима (доношење новог Устава, реформе институција централне власти и јавне администрације, борба против корупције, регионализација Републике Србије итд). Други разлог везан је за унутрашње слабости администрације на локалном нивоу и за њену недовољну оспособљеност да спроведе реформске мере.

Систем финансирања локалних заједница једна је од најважнијих области за успостављање успешног система планирања развоја, при чему је битно обезбедити потребна средства и утврдити њихов распоред када се та средства додељују.

Новим Законом о финансирању локалне самоуправе („Службени гласник РС”, број 62/06) извесно је унапређен положај локалних заједница и обезбеђен је јаван и знатно предвидљивији оквир за финансирање локалних заједница, чиме је омогућен лакши пренос даљих надлежности на градове и општине. Поред Закона о финансирању локалне самоуправе, Законом о јавном дугу („Службени гласник РС”, број 61/05) и Законом о тржишту хартија од вредности и других финансијских инструмената („Службени гласник РС”, број 47/06), створени су услови да локалне власти успешно реализују неке мере и активности које су предвиђене Стратегијом локалног одрживог развоја и Декларацијом о локалном одрживом развоју (усвојила Стална конференција градова и општина 2005. године).

Интензивна урбанизација и индустријализација у Републици Србији одвијале су се на штету сеоских подручја због снажне миграције становништва из села у градове, губитка великих површина плодног пољопривредног земљишта и због заостајања у друштвено-економском и културном развоју. Због тога што није било системске државне подршке интегралном сеоском развоју, заостајало се у целокупном друштвено-економском и културном развоју, а последица тог заостајања је велика миграција становништва из села у градове и напуштање великих површина плодног пољопривредног земљишта, али и других природних ресурса. Данас се сеоска подручја у Републици Србији одликују високим степеном издиференцираности у погледу природних, инфраструктурних и других услова за пољопривредну производњу и развој других привредних активности, потом у погледу близине тржишта и услова за тржишни пласман производа, као и у погледу величине и морфологије насеља. Та издиференцираност показује се и на плану социјалног развоја, демографских карактеристика, културолошких особености, односа према традицији, модернизацији, животној средини итд. Степен урбанизације (удео градског становништва) по попису из 1948. године износио је 20,7 % да би 2002. године достигао 56,4 %, са очекиваним растом у наредном периоду (за поређење, та вредност у Румунији износи 55 %, у Мађарској 65 %, у Грчкој 60 %, у Хрватској 58 %).

Извор: Републички завод за развој

Слика 15. Сиромашење општина* од 1990. до 2005. године.

*Пад националног дохотка већи од 70 %.

Постоје велике неравномерности у развоју градских и сеоских средина, концентрацији становништва, економским активностима и социјалној инфраструктури у Београду, Новом Саду и Нишу. Не постоји јасно изражена политичка воља да се оствари хијерархија мреже градова према моделу који је понудио Просторни план Републике Србије, што је услов за децентрализацију. Веома су неуједначене густине насељености градова, структура градова је развучена и раширена с деловима неизграђеног земљишта. Сеоска подручја су ненасељена и маргинализована, нарочито планинска, слабо саобраћајно повезана и са недовољно изграђеном комуналном инфраструктуром. По опремљености путевима и инфраструктуром друштвеног живота, сеоско становништво је у неповољнијем положају од урбаног, пре свега зато што је трошак успостављања инфраструктуре по кориснику знатно виши у подручјима с нижом густином насељености, посебно у сеоским областима у којима су сеоска насеља махалског типа. Рецимо, у сеоским подручјима само 14,4 % деце похађа предшколске установе, а у урбаним 45,2 % деце. Ситуација не нешто боља на нивоу основне школе, јер је проценат похађања основне школе у селима скоро једнак проценту у градским подручјима (98,4 %). Удаљеност средње школе знатно утиче на то да мање сеоске деце (79,5 %) похађа средњу школу него градске (87,3 %). Према подацима истраживања које је спровео UNDP, велики проценат сеоског становништва није задовољно квалитетом живота (50 % испитаника). Томе највише доприноси то што немају на располагању многе услуге, а и оне које су им доступне немају задовољавајући квалитет (здравствене и комуналне услуге, културни садржаји и друго).

Стратешки циљеви у области регионалног и локалног одрживог развоја обухватају:

- 1) децентрализацију уз примену савременог концепта регионализације и социо-економског приступа;
- 2) изградњу и јачање новог система расподеле надлежности између различитих вертикалних нивоа власти;
- 3) јачање концепта регионалне конкурентности и повезивања;
- 4) смањење неравномерности у регионалном развоју; унутар региона и између села и града,
- 5) развој, квалитетно и непрекидно унапређење комуналне инфраструктуре;
- 6) заштиту и коришћење природних ресурса којима газдује јединица локалне самоуправе у складу с принципима одрживог развоја применом економских инструмената;
- 7) стварање боље организоване и координисане локалне власти, локалне администрације и јавних предузећа, стална промоција укључивања јавности у планирање и усвајање принципа добре праксе и одрживог развоја у урбанистичко планској документацији;

8) развој локалне економије на основу расположивих природних ресурса и мера за подршку промоције одрживог коришћења ресурса;

9) институционално јачање локалне самоуправе и подизање нивоа знања изабраних и постављених лица запослених у општинским управама;

10) промовисање развоја локалног менаџмента за одрживи развој путем израде локалних стратешких и развојних планова;

11) полицентричан развој мреже насеља и стварање урбаних регија с мрежом средњих и малих градова и сеоских насеља.

У области локалног одрживог развоја приоритет Републике Србије јесте успостављање система права на остваривање локалне самоуправе који припада грађанину и који је компатибилан са законодавством ЕУ и системима локалне самоуправе у ЕУ и земљама у окружењу; враћање законског права на поседовање имовине локалним самоуправама. Такође, приоритет је и обезбеђење предуслова за остваривање одрживих сопствених извора прихода локалне самоуправе у Републици Србији којима ће се финансирати јавни послови неопходни за задовољење основних заједничких потреба и интереса грађана, оспособљавати локалне самоуправе да уз пуну и суштинску партиципацију грађана развијају своје стратешке планове одрживог развоја и успешно их спроводе. Сопственим приходима омогућиће се локалним самоуправама да улазе у концесионе и остале финансијске аранжмане ради изградње и одржавања комуналне инфраструктуре.

Приоритет за решавање проблема урбаног и руралног развоја јесте реформа постојећег националног законодавства у складу с новом генерацијом европских докумената одрживог просторног развоја и са законодавством и праксом у ЕУ и њено спровођење у области планирања и изградње, а уз то и доследна примена Закона о стратешкој процени утицаја на животну средину („Службени гласник РС”, број 135/04) и унапређење његовог спровођења и јачање институција у области планирања и заштите животне средине на националном и локалном нивоу. Неопходно је успоставити систем праћења променама у простору и извештавања о њима, спроводити просторне и урбанистичке планове и повећати ниво инвестирања у информационе технологије у органима за урбанизам и просторно планирање на националном и локалном нивоу, укључујући и сеоска подручја која су данас у великој мери изолована. Потребно је, такође утврдити ефикаснији систем финансирања израде просторних и урбанистичких планова, нарочито у сиромашним општинама. Пошто проблем легализације још није решен, треба преиспитати модел финансирања легализације нелегално изграђених објеката.

10. Информисање јавности и њено учешће у одлучивању

Учешће јавности у одлучивању састоји се из четири компоненте: партиципација у планирању, одлучивању, спровођењу и контроли; креативна и активна сарадња јавног, приватног и цивилног сектора; најшире схваћена друштвена и политичка сарадња и сагласност и приступ јавности подацима и документима, уз активно учешће јавног сервиса, националних, регионалних и локалних медија у информисању јавности да би се разумео одрживи развој и стање у области животне средине.

Држава има веома важну улогу у успостављању основа за учешће јавности у одлучивању о одрживом развоју. Њена улога је да промовише и покреће учешће јавности, да подржава и стимулише учешће јавности и да јавност не само стручно и организационо подржава већ и да је финансијски помаже. Влада као извршни орган власти позитивно утиче на локалне органе управе да успоставе систем заједничке одговорности. Улога државе и јавне управе у успостављању и унапређивању учешћа јавности у одлучивању одређена је међународним конвенцијама и домаћим законодавством. Влада је утврдила децембра 2007. године Предлог закона о потврђивању Конвенције о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима животне средине (Архуска конвенција) као један од европских стандарда учешћа јавности у процедурама везаним за заштиту животне средине. Осим тога, усвојен је Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја и изабран Повереник за информације од јавног значаја, али чини се да неки носиоци јавног одлучивања (на свим нивоима власти и јавне управе) имају отпор да се тај закон спроведе и да се поступа по налогу Повереника за информације од јавног значаја.

Цивилни сектор у Републици Србији углавном има проблема са финансирањем. Држава недовољно стимулише организације цивилног сектора и не третира их као равноправне актере у политичком процесу. Сама удружења у Републици Србији недовољно су активна, па има мало еколошких иницијатива које потичу од цивилног сектора. С друге стране, појачано је интересовање удружења и уопште цивилног сектора за питања заштите и унапређивања животне средине, као и интересовање локалне самоуправе за повезивање с невладиним сектором.

Улога медија у информисању јавности јесте да дају јасне, веродостојне и истините информације о свим процесима одрживог развоја и о стању животне средине у Републици Србији, као и да подстичу јавност на то да учествује у планирању, примени и контроли спровођења националних и локалних планова. Та улога средстава информисања одређена је Законом о јавном информисању, Међународним начелима професионалне етике у новинарству (начела 1, 2 и 5) и етичким кодексом Удружења новинара Србије (УНС), Независног удружења новинара Србије (НУНС) и Етичким кодексом електронских медија.

Извештавање о процесима одрживог развоја и животној средини није довољно заступљено у медијима, што је резултат незаинтересованости медија, недовољних стручних знања и свести о неопходности извештавања о стратешким темама и релевантним проблемима. Прилози и специјализоване емисије се не приказују у ударним (гледаним) терминима, нису редовни делови прогамских шема и садржаја електронских медија и штампе. Стратешки важне развојне области најчешће нису ни јасно дефинисане уређивачком политиком медија. Веома често је речник који се користи превише стручан и није разумљив за већину становништва. Разлоге за такво стање треба тражити у недовољно изграђеној еколошкој свести новинара и уредника медија, слабој сарадњи редакција са цивилним сектором, али и у недовољној спремности органа власти да о еколошким проблемима јавно говоре. Пошто нема одговарајућих облика неформалног школовања новинара (семинари, радионице, обуке) из области заштите животне средине и одрживог развоја, само повремено у организацији појединих невладиних организација, треба шире укључити државне органе у такве активности. Ипак, чини се да расте

интересовање медија за извештавање о стању животне средине, али и за проблеме који су у вези са ширим аспектима одрживог развоја. То је с једне стране у вези с порастом праћења тема које се односе на климатске промене у иностраним медијима, а с друге стране у вези с порастом медијских слобода у држави.

На учешће јавности у одлучивању уопште, а посебно у области заштите животне средине највише негативно утиче то што грађани немају искуства и знања о техникама и методама учешћа у одлучивању, али и то што нису довољно изграђени механизми и процедуре учешћа јавности у одлучивању (на пример, јавности се оставља веома кратак рок да се упозна с предлозима неких прописа, аката и планова; поједини планови, мере, поступци нису објављени и нису представљени јавности, односно нису доступни јавности што такође утиче на смањивање учешћа јавности у одлучивању). С друге стране, грађани Републике Србије сматрају да своја права у одлучивању остварују у облицима политичке демократије, односно преко политичких партија на изборима, што их на неки начин кочи да учествују у одлучивању и на други начин, пре свега на државном нивоу. После 2000. године приметно је да се грађани све више интересују за решавање комунално-еколошких проблема, као и за решавање проблема изазваних комуналном изградњом (претварање зелених површина у стамбене).

Стратешки циљеви у области информисања и учешћа јавности обухватају:

1) афирмацију проеколошког мишљења и свести о одрживом развоју међу грађанима и у организацијама цивилног друштва и у медијима;

2) промовисање дијалога међу проеколошки усмереним удружењима и еколошким покретима и другим грађанским иницијативама;

3) изградњу институција јавне управе и локалне самоуправе за подршку грађанима, удружењима, еколошким покретима и другим облицима грађанских иницијатива; сарадњу с локалним властима у приступу информацијама, учешћу јавности у одлучивању и приступу правосуђу у области заштите животне средине;

4) повезивање проеколошких и других удружења и грађанских иницијатива у јединствену мрежу;

5) мотивисање грађана да учествују у одлучивању и остваривању права на информације о стању животне средине на локалном нивоу;

6) активно укључивање медија у проблематику одрживог развоја и заштите животне средине, образовање новинара и јасна уређивачка концепција, како јавног радиодифузног сервиса тако и осталих медија у информисању о стратешки важним сегментима одрживог развоја и екологије ради постизања општег развоја.

Приоритет Републике Србије у области информисања и учешћа јавности у одлучивању јесте стварање могућности за дијалог и заједничко одлучивање, у складу са одредбама Архуске конвенције. Одрживи развој захтева остваривање таквог система којем ће циљ бити подизање нивоа еколошке свести, еколошког знања и еколошке одговорности сваког грађанина и сваке друштвене групе. Одговорност мора да постоји без обзира на то да ли се ради о директном или индиректном учешћу у изградњи одрживог развоја, односно у конципирању или примени Стратегије. Такво окружење се може изградити путем различитих програма у култури и образовању који промовишу одрживи развој и заштиту животне средине; јачањем система информисања и доступности информација о значају појединих мера, планова и акција; јачањем одговорности за одрживи развој

(уознавање са алтернативним изворима енергије, начинима уштеде енергије у домаћинствима, значају рециклирања итд.) и јачањем капацитета ванинституционалних субјеката друштвеног живота (невладиних организација, еколошких покрета, различитих грађанских иницијатива и самих грађана) и непрекидним ангажовањем медија. Што се тиче државе, она мора бити отворена, технички и кадровски спремна за све врсте широког друштвеног учествовања у том дијалогу. Треба изградити такав систем учешћа јавности у одлучивању који ће се састојати из четири компоненте: учешћа у планирању, одлучивању, спровођењу планова и контроли њиховог спровођења; креативне и активне сарадње јавног, приватног и цивилног сектора; најшире схваћене друштвене и политичке сарадње и сагласности уз активну, дефинисану виталну улогу и одговорност медија; приступа јавности подацима и документима.